

IZ NJIHOVE ZGODOVINE...

Women in History - Women's History: Central and Eastern European Perspectives, CEU History Department, Working Paper Series 1, Andrea Pető in Mark Pittaway, Central European University, Budapest, 1994.

Zanimanje za zgodovino žensk že kar nekaj časa doživlja neverjeten vzpon in vrste knjig, ki obravnavajo to temo, se skladno s tem vsako leto precej podaljšajo. Ena novejših pridobitev te zvrsti zgodovinopisja je pričujoči zbornik, ki je nastal kot posledica delovnega seminarja, ki je bil aprila 1994 na Oddelku za zgodovino Srednjeevropske univerze v Budimpešti.

"Otvoritvena" razprava¹ se spopade s teoretičnim problemom neupravičenega popolnega ločevanja doma od delovnega prostora, domačega delovanja ženske od javnega delovanja moškega, torej strogo dualistične ločitve (pogosto manihejsko obarvane) družbenih položajev na podlagi spolov. Do takšnega ločevanja pridemo, če na domačnost družinskega življenja gledamo le kot na torišče nasprotnih si spolov. Domačnost, ki do določene mere seveda pozna dualizem spolov, je skozi zgodovino razvijajoča se zgodovinska stvarnost, na katero vplivajo tako družba kot gospodarstvo in politika, in katera se vedno kaže z drugačnim obrazom. Tu ni čiste delitve spolov, temveč se oba prepletata v družino. Zato je pri zgodovinskem proučevanju družine in spolov potrebno upoštevati vse dejavnike zgodovine. In seveda tudi obratno.

Vilana Pilinkaite² prikaže položaj plemkinj v 16. stoletju v Litvi, zlasti njihov pravni položaj. Imele niso nobenih političnih pravic, vendar so imele pravico do lastnega premoženja. Tako je bil njihov pravni položaj posredno in tudi neposredno dokaj ugoden, predvsem, če ga primerjamo s položajem žensk bolj proti vzhodu. Ta njihov položaj se je odražal tudi v odklonilnem in včasih odobravajočem moralnem pisanju domačih izobražencev.

Pismenost madžarskih plemkinj od 16. do 18. stoletja nam predstavi István György Tóth v naslednji razpravi³. Ženske so v nasprotju z moškimi v pismenosti

vidno zaostajale. Ne samo da se je med njimi pismenost razširila pozneje, temveč je bila tudi literarno na nižji stopnji in je ženskam še dolgo povzročala težave. Pismenost je bila med pripadnicami visokega plemstva dokaj razširjena že v 16. stoletju in so bile nepismene plemkinje prej izjema kot pravilo. Poleg tega so se nekatere na možovo prošnjo naučile pisati tudi kot odrasle osebe. Vendar je bilo pisanje zanje v večini primerov precej težko opravilo in je bila njihova pisava še dolgo dokaj nevedša, skoraj otroška. Enako kot pri aristokraciji se je nato ponovila v 17. stoletju pri dobro stoječem nižjem plemstvu in v 18. stoletju pri najnižjem plemstvu.

Od dvajsetih do konca štiridesetih let prejšnjega stoletja je bila na Madžarskem objavljena vrsta člankov in knjig o ženskem vprašanju. Avtorji so v njih zagovarjali paleto stališč, od skrajno konzervativnih, ki so ženskam odrekli možnost kakršnega koli intelektualnega delovanja, preko tistih, ki so priznavali enakopravnost spolov, vendar so bili za njih moški bolj enakopravni, do bolj realistično usmerjenih. Zadnji so ženske še kar puščali doma, vendar naj bi bila njihova vloga popolnoma drugačna. Zaradi naravne ženske emocionalnosti je postala njihova glavna naloga vzgoja nacionalno zavednih Madžarov, ki pa jo lahko nudijo le, če so se tudi same primerno izobrazile. In prav sem Mónika Mátyás⁴ postavi junakinjo te razprave - Antónia Kölcsey (1821-1876), plemkinjo s provincialnega podeželja. Antónia je dobila primerno izobrazbo v Pešti, kjer je dve leti obiskovala dekliško šolo. Po vrnitvi domov svoje izobrazbe ni zanemarjala, vendar je poštropoma, zlasti po stričevi smrti, izgubljala stike z drugimi intelektualci ter je tako postala le dobra gospodinja, žena in mati treh otrok.

Gábor Gyáni⁵ opiše bivalno kulturo madžarskega zgornjega srednjega sloja, ki ni bila nič kaj drugačna kot drugod po Evropi. Bivalna kultura je bila takrat tesno povezana s položajem žensk, ki ga je določalo njihovo materinstvo in konzumna plat njihovega življenja, medtem ko je moškega določala produktivna. Ločitev prostorov je takrat zelo izstopala, vendar se je zlasti velika pozornost posvečala gospodarstvi zasebni sobi in salonu, centru družinskega življenja in tudi občasnih stikov z zunanjim svetom. Stiki z zunanjim svetom pa niso bili le opravilo moških in domačnost ne le pristojnost žensk. Ločnica med javnim in privatnim je prej izhajala iz delitve spolov na moške producente in ženske konzumente. Estetsko so bila takratna stanovanja prenatrpana z najrazličnejšimi predmeti povsem različ-

¹ Leonore Davidoff, *Catching the Greased Pig: Domesticity and Feminist History*, str. 11-19.

² Vilana Pilinkaite, *The Position of Women in Sixteenth Century Society in the Grand Duchy of Lithuania*, str. 23-30.

³ István György Tóth, *Noble Women Learning to Write in Western Hungary between the Sixteenth and Eighteenth Centuries*, str. 31-40.

⁴ Mónika Mátyás, *The Life Story of Antónia Kölcsey*, str. 43-54.

⁵ Gábor Gyáni, *Domestic Material Culture of the Upper-Middle Class in Turn-of-the-Century Budapest*, str. 55-71.

nih slogov. Vendar je meščanstvo, v nasprotju s podobno plemiško navado, ki je izražala zgodovinsko kontinuiteto družine, s takšnim pluralizmom nezavedno iskala predvsem potrditev napredka dobe, v kateri je živelo, tudi na kulturnem področju.

V naslednji razpravi Susan Zimmerman⁶ argumentira delitev dela na plačano "proizvajalno" in neplačano gospodinjstvo. Prvo je povezano z moškim in drugo z žensko. Ta delitev ne nastane že v predindustrijski dobi, temveč šele s procesom industrializacije, ki je pri delitvi dela ženske potisnila v podrejen položaj, kjer so bile poleg neplačanega gospodinjanskega dela tudi za svoje mezdnno delo manj plačane kot moški, ki so imeli položaj prehranjevalca družine.

Mária M. Kovács⁷ opiše dve podobi madžarskega emancipacijskega gibanja. Prvo je bilo kot podobna gibanja po Evropi pred prvo svetovno vojno zelo liberalno. V nasprotju z njim, in to predvsem zaradi njenih napak in napačnih predvidevanj o smeri nadaljnjega razvoja, je bilo gibanje, ki je nastalo po vojni in revoluciji, izrazito antiliberalno in antisemitsko. Usmerjalo se je samo na problem enakopravnega pristopa spolov do univerzitetne izobrazbe (iz katerega pa bi bile Židinke izključene), kar mu je tudi uspelo doseči.

Življenje postane tragedija, če se visoki ideali, za katere se zavzemaš z vsemi svojimi močmi in se jim eel žrtvuješ, sprevržejo v kruto resničnost. In prav to so doživele ruske revolucionarke, kakor jih skozi primer Marije Spiridonove, pomembne osebnosti socialnih revolucionarjev, opiše Sergei Podbolotov⁸. Revolucija tako ne žre le svojih otrok, temveč tudi marsikaterega svojih staršev, med katerimi matere niso nikakršna izjema. Ah da, težko je biti revolucionar!

Da je suhoparna statistika - posebno, če je tu le, da podkrepi ideologijo - daleč od resničnega življenja, je pokazala Irina Korovushkina⁹ s svojim opisom ženske (ne)enakopravnosti v primerjavi s "prvim" spolom Stalinove in Hruščovove Sovjetske zveze. Sovjetski režim je ženskam najprej dal emancipacijo v zameno za množično, poceni delovno silo, podrejeno večinoma moškemu vodstvenemu kadru, pozneje, po drugi svetovni vojni, pa še v zameno za rodilne stroje, kar je ženske

seveda dvojno obremenilo. Življenje je bilo za delovnega človeka in še posebej za delavko zelo težko tudi v petdesetih letih na Madžarskem. V pravljično življenje socialistične Pepelke namreč ni nikoli stopila dobra vila, kakor je hotela prikazati uradna propaganda. In to resnično življenje prikaže Andrea Pető¹⁰ s pomočjo partijskih poročil o življenju delavcev, namenjenih le ožjemu partijskemu vodstvu. Koliko je lahko zanesljiv vir, kjer nekdo gleda na drugega, kot tukaj moški (kar so bili poročevalci) na ženske? Skratka, stara zgodba o resničnem položaju nekoga, ki je večinoma v podrejenem položaju in ga lahko spoznamo le skozi oči drugega, saj virov o sebi ni zapustil ali pa so zelo redki.

Ali so vsaj nove demokratične spremembe v Rusiji¹¹ kaj bistveno spremenile slab položaj žensk v tej državi? Niti ne, njihov položaj se je kvečjemu še poslabšal. Katastrofalno slabo se godi današnjim Rusinjam zlasti na področju zaposlovanja, materinstva, spolnosti, slabe kvalitete vsakdanjega življenja, gospodinjanskega dela in seveda politike. In čeprav je v politiko s posebno žensko stranko najprej zasijal žarek upanja, se je na žalost ta stranka izkazala za konzervativno in protireformistično in tako nezmožno reševanja perečih težav, ki se lahko izboljšajo le s primernimi reformami.

Iz daljne Rusije nas v geografsko bližnjo, vendar nam še vedno oddaljeno Makedonijo popelje Rozita Dimova¹² in nas seznani s položajem žensk pri Torbeših (islamiziranih Makedoneih), ki so vse do konca druge svetovne vojne še živeli v zadrugah, v nekakšnih razširjenih družinah. Položaj moškega in ženske v zadrugi ni bil enak (ovreden), kar se je izražalo predvsem pri delitvi dela, pri dedovanju sicer skupnega premoženja, pri bontonu za mizo in pri morali. In kot je danes zadruga izginila, izginjajo tudi stari odnosi med spoloma.

V zadnjem prispevku nam Irmira Matonyte¹³ predstavi zgode in nezgode sodobnega univerzitetnega izobraževanja v Litvi, s posebnim ozirom na razmerje med spoloma. Ker za to temo ni primernih virov, se je avtorica opirala le na lastna opažanja in časopisne članke. Univerzi v Vilni in Kaunasu doživljata danes velike reforme, ki jih vodijo večinoma ženske. Obe univerzi se v mnogočem zelo razlikujeta, različno je tudi razmerje med spoloma na njih. Žensko neenakost povzroča pred-

⁶ Susan Zimmerman, *Relations Between Genders and the Division of Labour in the Process of Industrialisation in Austria*, str. 73-79.

⁷ Mária M. Kovács, *The Politics of Emancipation in Hungary*, str. 81-85.

⁸ Sergei Podbalotov, *Life as a Tragedy: Revolutionary Women in Russia*, str. 89-97.

⁹ Irina Karavushkina, *Gender Equality under Real Socialism. Women and their Careers in the USSR (1930-60s)*, str. 99-105.

¹⁰ Andrea Pető, "As He Saw Her": Gender Politics in Secret Party Reports in Hungary During the 1950s, str. 107-117.

¹¹ Aleksey N. Grigar'ev, *In Transition? Women of Russia in the 1990s*, str. 121-131.

¹² Razita Dimova, *The Position of Women in the Tarbesh Zadruga*, str. 133-139.

¹³ Irmira Matonyte, *Transitional Societies: Reform of the Educational System and Gender Issues. The Lithuanian Case*, str. 141-153.

vsem širši družbeno-ekonomski sistem in ne toliko politika. Državna politika pa lahko pozitivno izboljša to strukturno neenakost spolov, čeprav je ne more povsem odpraviti.

Andrej Pančur

VSAK ČAS IMA SVOJO POLITIKO IN SVOJ CEREMONIAL

Magdalena Hawlik-van de Water, *Der Schöne Tod, Zeremonialstrukturen des Wiener Hofes bei Tod und Begräbnis zwischen 1640-1740*, založba Herder, Wien-Freiburg-Basel, 1989, 211 strani.

Knjiga Magdalene Hawlik-van de Water je delo o "praznovanju" smrti na cesarskem Dunaju. Avtorica raziskuje pogreb in žalovalno obredje na Dunajskem dvoru. Časovno se omejuje približno na čas med leti 1640-1740, to je na čas od smrti cesarice Ane in njenega moža Matije in na čas izgradnje kapucinske grobnice (1633) in sega do nastopa vladanja cesarice Marije Terezije v leto 1740.

Avtorica se v delu ne omeji le na posamezne običaje, ampak je predmet preučevanja in vrednotenja vse, kar je bilo povezano s cesarjevo smrtjo in pogrebom. (Obravnava na primer simbolno in mnogopomensko govorico sarkofagov.) Pogrebni obred je predpisoval obnašanje vsakega posameznika, vse podrobnosti od oblek, voza, konjev, urejenosti kapele in druge opreme. Obred je upodabljal večni red. Avtorica seže pod baročno fasado ceremoniala do njegovih simbolnih pomenov. Obred, ki je utelešal tako dinastijo kot državo, je bil skozi vso svojo opremo in govorico knežja samoupodobitev in je reflektiral tako občutek za življenje takratnega časa, svetovni nazor in politično prepričanje. Predstavljal je obenem žalost in triumf. Bil je instrument gospostva.

Dvorno kapucinsko grobnico, ki so jo začeli graditi leta 1622, avtorica predstavi le na kratko, saj je o njej pisala že v drugem delu.¹

Kot primer žalnega ceremoniala do potankosti opiše obredje, ki je spremljalo smrt cesarja Leopolda I. leta

1705. Začne s časom, ko se je cesar začel poslavljati od življenja; poroča o njegovi slabosti in slabem apetitu, spovedi, smrti, obredih, balzamiranju; navaja točno določen razpored čutja cesarskih komornikov in opiše pogrebni ritual in sam pogreb v cesarski grobnici. Zanimivost: medtem ko so krsto s truplom pokopali v kapucinski grobnici, so žaro s cesarjevim sreem shranili v kapeli Marije Loretske v Auguštinski cerkvi. Vladarski paradni spreved je bil dvorna predstava za ljudstvo, pogreb v grobnici pa je bil omejen le na dvor.

Avtorica posebej na osnovi vladarskih pogrebov habsburške hiše v času baroka, preuči tudi obleke umrlih, pogrebni spreved, pogebe otrok, oblačila žalujočih, glasbo, zadušnice, stroške pogreba, kovance in medalje ter žalne pridige. Analizira vse od žalne mode do žalnega odra, ki je v svoji baročni mogočnosti segal celo do obokov cerkvene ladje. Izérpno se posveti tudi glasbi, ki ob "praznovanju" smrti ni imela majhne vloge.

Privilegiran položaj je v modi našel svoj pomemben izraz. Moda je bila sredstvo, s katerim so se predstavniki dvora ločili od ostalih. Bila je del statusa plemiške družbe, tako kot insignije, navade in geste. Na dvoru so ločili več stopenj žalovanja, ki so se odražale tako v žalni obleki kot v pričeski, kozmetiki in drugi opravi (npr.: različnim stopnjam žalovanja so ustrezale različne barve mečev). Žalne obleke so nosili ves čas žalovanja (običajno tri mesece). Najbolj znana vdova, ki je nosila žalno obleko ves čas po smrti soproga (petnajst let), je bila Marija Terezija.

Žalni oder (*castrum doloris*), ki so ga zgradili po načrtu arhitektov, je bil središče liturgije. Običajno so vzdignjeno mesto s krsto obdajali mogočni stebri z visokim baldahinom, nanj in okoli njega so bili postavljeni številni kipi (angelov ipd.), grbi, mrliški simboli, prapori, cesarske insignije, številne sveče in bakle. Na mrliškem odru so našli svoje mesto tudi pomembni politični uspehi pokojnega in dinastije. Včasih so oder izdelali celo v podobi slavoloka zmage. Oder je bil središče ne le zadušnice, ampak tudi pridig, ki so predstavljale hvalnico umrlemu in ciljem monarhije.

Žalovanje pa se je lahko tudi prekinilo, na primer ob rojstvu, krstu, vladarjevem godu, obisku drugega vladarja ali če je bilo na dvornem koledarju praznovanje (npr. pust).

Avtorica meni, da je bilo dvorno življenje praznovanje, ki ga žalovanje ni bistveno omejevalo - med prazniki je dvorna družba dosegla pravo podobo, takrat se je ta družba predstavila kot tisto, kar je želela biti, oziroma kot tisto, kar je verjela, da je. Dvorno življenje je bilo veliko gledališče, kot sta zapisala Alewyn in Sälze.²

¹ Magdalena Hawlik-van de Water, *Die Kapuzinergruft, Begräbnisstätte der Habsburger in Wien*, Wien-Freiburg-Basel, 1987.